

ДРЕВНИ БЪЛГАРСКИ ПРИЧЕСКИ

Второ допълнено изследване от 2019 г. на първата публикация от 2011 г.

Д-р Владимир Христов

Според хрониките, достигнали до нас, само владетелят на българите се ползвал с привилегията да има дълга коса, а членовете на аристокрацията бръснели глава до темето и пускали *дълга коса сплетена на три плитки*. Обикновените хора и войни бръснели цялата глава или оставяли *кичур-плитка* на върха на темето, т. нар. „чомбас“, „чембас“, „чуб“, „кика“. Едно от малкото археологически свидетелства за тази прическа представлява мраморно изображение на български велможа, с ниско подстригана коса и плитка, спусната на рамото му. Отнесеният към VIII-IX в. барелеф (прил. 1) бил запазен в личната сбирка на цар Фердинанд I Български, която понастоящем се намира в Археологическия музей на гр. Варна.

Геза Фехер – един от изследователите на българската култура, изтъква, че „...главите на маджарите и прабългарите били бръснати отпред, а отзаде оставяли косите си плетени в три перчени..., князете им като знак на благородство оставяли косите си напълно“. Този вид мъжка прическа, с ниско остригана или бръсната коса и дълги коси на гърба, сплетени или усукани на масури, се

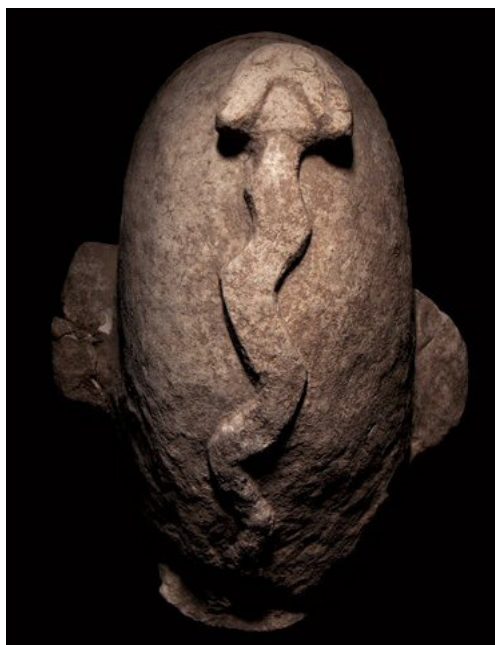
Приложение 1. Българският велможа.

наблюдава и в изображенията на т. нар. каменни баби от с. Енджекьой, Шуменско (Фехер 1926: 96-97).

Йордан Вълчев в своето проучване „Две изречения на Иисус Христос“ стига до извода, че мъжката прическа *перчин* е носена в древността от нееврейските народи и вижда в скулптурно изображение на добрия пастир от III в., находящо се в Латеранския музей в Рим – Иисус Христос със спускаща се плитка, положена на дясното му рамо (Вълчев 1998: 65).

Но най-старото намерено досега изображение на *чембас* е това на скулптурата с обръсната глава и плитка от неолитното селище в Невали Чори, Анатолия, намиращо се на р. Ефрат в днешна Югоизточна Турция, с датировка X-IX хил. пр.Хр. (прил. 2).

Приложение 2. Скулптурата от Невали Чори, Анатолия – на обръсната глава с плитка отзад, която вероятно е на местен жрец.

Този вид прическа обаче се оказва отличителна черта и за легендарното пределинско (негръцко) население на Южните Балкани – *пеласгите*.

Древногръцкият историк Плутарх отбелязва през I век, че това е обичай на *абанти* (*пеласгийско племе*) и на *мизи* (*тракийци*). От Омир и Страбон знаем, че Минойски Крит е бил обитаван от *пеласги*, които дори са наречени богоравни. Благодарение на оцелелите фрески от бронзовата епоха, разбираме как са изглеждали *пеласгите* (*белазги* – *белги*), чиито млади аристократи носят *кичури* – по един вляво и дясно, или до три-четири, в зависимост от сана и годините си (прил. 3 а, б, в).

Приложение 3 а, б. Минойски фрески от остров Санторини/Тера, XVII в. пр.Хр. Възст. R. van Zandt.

Приложение 3 в. Минойски боксьори. Град Акротири на остров Санторини/Тера. Ву **Marsyas** (2007).

Интересно сведение ни дава Омир. От него се разбира, че с такива прически са тракийските царе, които дошли на помощ на обсадената Троя. В "Илиада", 4 песен, с. 517-538, има интересно описание за вожда на траките Пейрой, от района на град Енос: „...Но той не му свали въоръжението, понеже Пейрой беше обкръжен от другарите си траки, с перчеми на върха на главата, които държаха дълги копия в ръце.”

Бръсненето на главата и оставянето на *кика* не е типичен за гърците обичай, а нещо, което траките и принадлежащите на тяхната общност пеласги практикували. Плутарх разказва за особената прическа на Тезей и дава разяснение защо траките абанти и мизи бръснат част от косата си, а друга част оставят да расте свободно /Plut.Thes. 5.1/.

Като основател на Атина, Тезей дълго време бил считан за грък, но тези, които са чели Плутарх внимателно, знаят за трако-пеласгийския произход на героя. Според античния автор по майчина линия Тезей произлизал от рода на фригиеца Пелопс, а по бащина принадлежал на Ерехтей и коренното население на страната – *пеласгите*, или *първородните деца на земята*, както се изразява Плутарх /Plut.Thes. 3.1/.

В началото на XX век в Германия излизат няколко книги, засягащи културата на старата елинска цивилизация. Авторите Фриц Баумгартен, Франц Поланд и Рихард публикуват красиви, но слабо познати дотогава изображения на статуи, фрески и др. шедьоври на античното изкуство. Между уникалните скулптури има и такива на Ахил Пелеев, на които древният герой е изобразен с *кика* (прил. 4).

Приложение 4. Ахил, син на Пелей.

Също така на бронзов съд от II-III век, изложен в археологическия музей в град Кюстендил, има бойна сцена с тракийски бойци на панкратион (съчетание между бокс и борба), които също са с характерната древна българска прическа с бръсната глава и кичур (прил. 5 а, б, в).

Приложение 5 а. Тракийски бойци на панкратион или друго бойно изкуство с дланови техники. Бойците носят характерната древна българска прическа с бръсната глава и кичур. Изображение върху бронзов съд от II-III век. Археологически музей на гр. Кюстендил.

Приложение 5 б. Бронзовият съд в Кюстендилския музей. Снимка д-р Вл. Христов.

Приложение 5 в. Тракийски воин с типична прическа *кика*. Частна колекция. Изложба на тракийски съкровища, представена в Москва.

Прокопий Кесарийски е описал в средата на VI век облеклото и модата на *венетите* в Константинопол през управлението на император Юстиниан. Дивите *венети*, които формирали „синята партия“, не се бръснели или подстригвали както представителите на другата – „зелената партия“.

“А те не си пипат мустаците – мърмори Прокопий, – или брадите изобщо, а ги оставят винаги да израстват много дълги, като на персите. Но косите на главите си те режат отпред до към темето, оставяйки една част отзад да виси доста дълга, както е при масагетите. Всъщност, по тази причина на това му се вика хунска мода.”

Облеклото на тази “агитка” обижда „префинения“ вкус на византийския писател, който се оплаква, че “техните плащове и гащи и особено обувките им, по име и мода, също мязат на... хунски”.

Струва си да се прочете цялото описание на венетското облекло от Прокопий:

„Ръкавите на техните ризи се пристягат близо до китките, казва той, като оттам до рамото постепенно се разширяват и нагъват неимоверно. И всеки път като ръкомахат, докато подвикват в театрите и на хиподрумите, или докато нахъсват своите за победа по своя обичай, тази част от тяхното облекло се набира нагоре, което кара глупците да мислят, че телата им са много внушителни и яки и че затова се обличат в такива дрехи. Но те не забелязват, че широката кройка и неизпълнените дрехи показват повече мършавината, а не силата на техните тела.”

Дали хуните са носили такива дрехи в първоначалната си родина, ще оставим отворен въпроса. Все пак всеки, който е виждал украински ризи, лесно ще ги разпознае в описанието на Прокопий.

Сведение за характерната прическа на българите е дал и Лиупранд, лангорбандски летописец от IX в. Той пише за облеклото и прическата на българските пратеници при византийския император, които носели прически по „аварската мода“. Според Лъв Дякон (X век) тази прическа е била считана за символ на аристократизъм.

Всъщност след краха на Хунския племенен съюз, от средата на V до началото на VII в. аварите са тези, които доминират над севернотракийските племена от татък р. Дунав. Когато по-късно аварската хегемония приключила, българите били тези, които се въздигнали и „взели под своя закрила“ родствениите си авари. И хроникьорите започнали вече да наричат нападенията над Ромейската империя български и склавински, а воюващите

срещу Константинопол – българи и склавини. По-късно, чак през XVIII-XIX в. тези склавини (склабои) ще бъдат прекръстени от гилдията на историците на „славяни“. Най-известния аварски вожд се е казвал Баян. Но това българско име, Баян/Боян, е известно още от времето на християнските гонения в Охридско по времето на Максимин Тракиец (235–238 г.).

В „Монемвасийската хроника“ (~990 г.), описваща завладяването на Пелопонес от аварите, българите и славяните, четем :

„Аварите били по род хунски и български народ. Те имали коси дълги, привързани с панделки и сплетени, а останалата им носия наподобявала носията на другите хуни“.

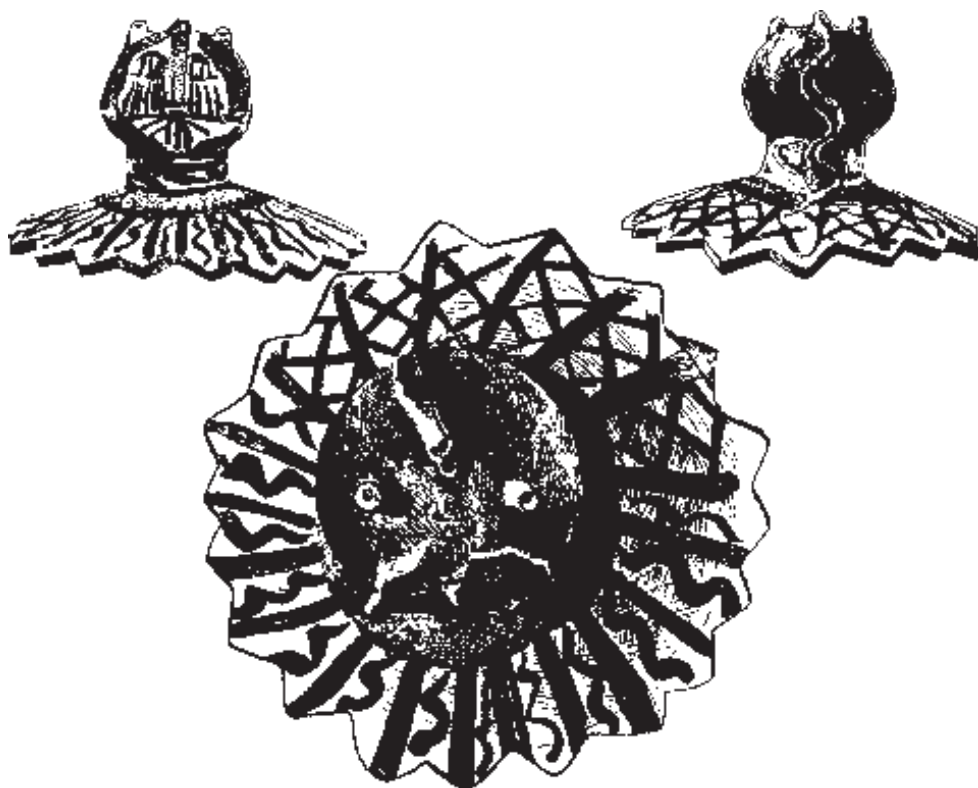
В същата хроника аварите са определени и за „склабински народ“ („склабенои“), а знаем също така, че в своя трактат „За управлението на империята“ (952 г.) Константин Багрянородни нарича Атила „василевс на аварите“. За ромейския император аварите също са „склабенои“, което означава , че са балканци, местни хора, а не азиатци или турки.

Свети Йероним (331–420 г.), един от стълбовете на ранното християнство, пише в своята „Патрология“:

„Според брат Армений, хуните четат Псалтира и сгряват скитския студ с топлината на вярата. Златорусата и рижава гетска войска е обкръжила църквите с палатките си. Те може би и затова се бият против нас [римляните] с равна на нашата храброст, защото изповядват същата вяра“.

Явно за тогавашните римски мисионери, какъвто вероятно е брат Армений, хуни и гети са един и същ народ. Хуните или гетите – рижави и руси на външен вид, вече са християни.

Прическата с *кика* е характерна и за китайската аристокрация чак до началото на XX век. Според китайската митология съзателят на триграмите и мистичните диаграми – хексаграмите на „И-Дзин“, е митичният прародител на китайците Фу Си (2852-2737 пр.Хр.). Негово изображение във вид на керамична статуетка-бюст е намерено в провинция Ган Су (Северен Китай). Датирано е към 2500 г. пр.Хр. Фу Си има кръгли европеидни очи и черти на лицето, като интерес за нас представлява неговата прическа – бръсната глава и тилен кичур, какъвто носели древните българи (**прил. 6**).

Приложение 6. Най-старото изображение на прародителя на китайците Фу Си върху глинен антропоморфен капак на урна (гай), период Баншан (2500 г. пр.Хр.) /по Хентце, 1955/.

Фу Си, който дошъл от Западните области (Средна Азия) и донесъл писмеността, философията, технологията за обработка на земята, науките; открил лъка и стрелите, тъкането на платове, изкуствата и множество други културни придобивки. Хуно-българското влияние проличава от соларната тангристка символика и от кичура сплетена на тила коса (чомбас). Фу Си има и две рогчета на главата, които присъстват също така на антични изображения на Александър Македонския и Мойсей.

В ранното средновековие, освен за българите, тази прическа е характерна и за аланите. До късни времена тя се запазва при донските казаци под названието *чуб* и *хохъл*, откъдето идва насмешливото руско наименование на украинците: *хохоли*, *хохли*, т.е. хора с *чуб* или *плитка*.

Етимологиите на думите *чембас*, *чоб*, и *хохол*, са изследвани от Иван Т. Иванов, който доказва техния изконно български характер и обяснява паралелите в иранските езици. Прическата е нетипична за западните народи и

цивилизации, но за сметка на това – широко разпространена сред различни източни бели народи, и най-вече при българите.

И трите думи означават „кичур коса“, а прическата по тяхното име – „гола глава с опашка на върха от сплетена коса“. Украинският термин *хохол*, освен всичко намира своя паралел във българския език, където старовремската дума *хъхла* означава „змия“. Хохолът у украинците не може да бъде разглеждан като нищо друго освен остатък от древните българи, живели по тези земи повече от 500 години (**прил. 7: а, б, в**).

Приложение 7 а. Чомбасът (хохол) при казаците. По Попенко.

Приложение 7 б. Фрагмент от картината на Иля Репин “Запорожките казаци пишат писмо на турския султан”. Държавен Ермитаж – Санкт Петербург.

Приложение 7 в. Паметник на украинските казаци във Виена.

Запорожките казаци участват заедно с германски, австрийски и полски войски в разтурянето на османската обсада на град Виена на 12 септември 1683 г. Паметникът е открит от признателните потомци през април 2013 г. в рамките на Дните на Киев във Виена. Киев и Виена са побратимени градове от 1992 г.

Чембасът е бил характерен и за ранните *тохари* (наричани от китайците *юеджи*), съдейки за това по изображения от Афганистан и от погребенията в Пазарък (Алтай). Прическата била широко разпространена сред тохарските държавици в Синцзян от древни времена и е смятана за традиционна за прототохарските племена *ди* в района на Тарим (**прил. 8**), а от тях са я заели китайците, изповядващи даоизъм. Китайците наричали чембаса “тянпус”, което е фонетичен вариант на българското название „чембас”.

Приложение 8. Изображение на скит, открито в района на Тува. /Фото: saamiblog/ Flickr. com – фреска на буддийской ступе на границе с Монголией: журнал „Наука и жизнь”, 04.10.2017/.

По съобщение на Виктор Сарианиди, в Афганистан е открито изображение на кушански аристократ на колесница и с чуб (изображението е известно като „Колесницата с крилатите лъвовве”). Прическата *чембас-кика* е била характерна и за брахманите – ведическите жреци в Древна Индия. При тях тя се е наричала *sikha* (сравни с българското *кика*) и е символизирала състоянието на духовна концентрация, целеустремено фокусиране (*ekanta*) върху една духовна цел, отдаденост на бога.

Иван Митев пише, че обрядът на ритуалното постригване на детето-брахман се нарича „каула“. Когато навърши три години, то е постригвано, като му се оставя на темето *кичур коса* (*чембас*). Същото ритуално постригване се провежда и сред народите на Памир, но когато мъжкото дете навърши един слънчев месец. Духовникът, който извършва обряда, е наричан „кулбър“,

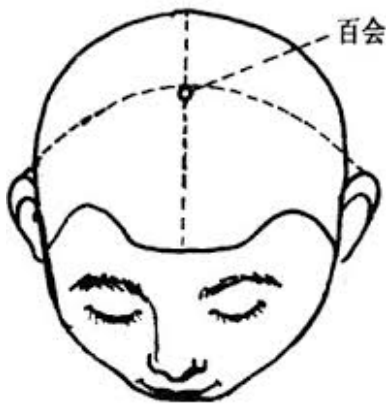

производно от „колобър“. Това е свидетелство за приемствеността на памирските духовници с традицията на древна Балхара. Но и в тантрическата традиция „кула“ („каула“) е най-високата степен на посвещение – равностойна на брахман. Това е още една следа, водеща към общите корени на колобрите и брахманите.

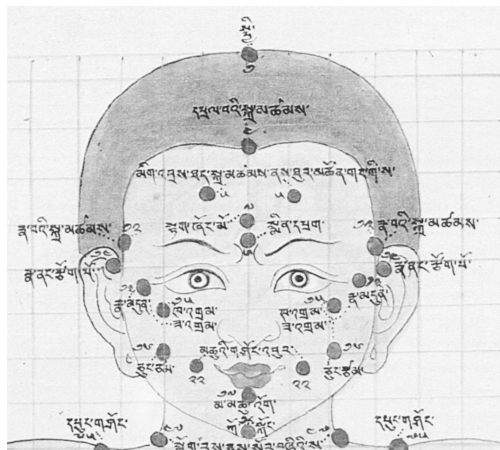
Според Петър Добрев преки данни за това се съдържат в етнографските сведения за народа, който принадлежи към дардската група народи, споменати в най-старите индийски сказания като част населението на древна Балхара и дори от нейния коренен народ, наричан с името *болхи* или *болги*. Според обичая на този народ, когато някое момче навърши 12 години, идва специален човек, който му обръсва главата и му оставя един кичур коса, който там се нарича с думата *чумбас*, която съвсем доскоро се срещаше и в много наши краища. След това момчето има задължението да участва във военните походи и да защитава своя народ и когато то извърши някакъв подвиг, в негова чест се прави голямо тържество, на което слагат на бойния му пояс един златен пул и го наричат с думата *шурай*, която произлиза от древната индоиранска дума *шура/сура* – „герой“.

Тук ще добавя нещо, което поради липса на познания по медицинска археология не е забелязано от нашите историци и археолози. Интересното при *чембаса* е, че точно в зоната на темето се намира важната в акупунктурата точка от Задния среден меридиан т. 20-бай-хуй (т.е. „стоте срещи“), която според традиционната тибетска и китайска медицина има отношение към заболявания на централната нервна система. (прил. 9 а, б).

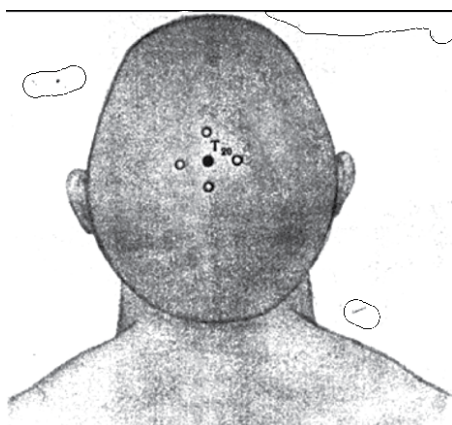
Като специалист по акупунктура, съм установил, че около тази точка има четири т.нар. „извън-меридианни точки“, които образуват мислен кръг, в чиято зона остава точно кичурът-плитка (прил. 10 а, б).

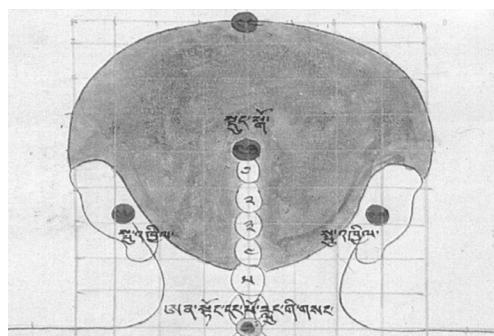
Прил. 9 а. Т. 20-бай-хуй (стоте срещи).

Прил. 9 б. Атлас Тибетска медицина.

Приложение 10 а. Разположение на т. 20 от Заден среден меридиан и четирите извън-меридианни точки (схема по Мачерет и Самосюк).

Приложение 10 б. Атлас по Тибетска медицина.

Зоната на точка 20 е мястото, през което, според концепцията за вътрешните сили „чи“, човек поема енергия от Космоса, а това е и мястото на най-горната „чакра“ (енергийно стъпало), според учението Йога.

Носенето на този вид прически у българите явно е било свързано с езотеричното поверие за по-добър контакт и приемане на космическите сили, чийто проводник се явява косата. В Далечния изток има и бойни похвати с езотерични техники с плитки от човешка коса.

Сведения за носенето на прическата *чумбас* при българите научаваме от различни източници през вековете.

Някои исторически сведения за тази българска прическа се срещат и в средновековни писмени сведения, като това в писмото на рицаря дон Анзизо дел Гренада (дон Аморе Море), който пише между другото за мъжката носия в Кричим (у него Кричимонте) следното: „Мъжете им ходят свъсени към земята и в самоцветно, тежко рухо, с бради и мустаци на един-два ката, които често хвърлят зад уши. Главите си ги бръснат с коса, с която жънат ливадите си, но оставят дълга плитка под гъжвата. Тази плитка е най-слабото им място.“

Това сведение от XIII в. несъмнено идва да покаже не само съществуването на прическата *перчем*, но и географското му разпространение у българите.

Б. Джонов в своето изследване „Един отзвук на Беседата против богомилите в Германия“ казва, че в послание, изпратено до Хайнрих V през 1106 г., те били „със стрижен глави..., с грижливо острижена наоколо глава и коса в определена форма.“

Това ни напомня и за сведението, отбелязано в “Именника на българските князе”, че владетелите Авитохол, Гостун, Ирник, Курт и Безмер „държали” властта отвъд Дунав 515 години (преди идването на Аспарух през 680 г.) със “стригани глави”. Явно традицията на тази прическа тегли проблема далече по-назад в историческото минало на българите.

Стефан Герлах, пътешественик в Османската империя през 1573-1578 г., отбелязва между другото в своя дневник, че попът на с. Бяла паланка бил с остригана глава, но отзад висял дълъг и голям *перчин* (*Schopf*). Друг пътешественик – Герхард Корнелиус Дриш забелязал през 1718 г., че мъжете в Ихтиманско били със стригани глави и *чумбас* на темето. Във вестник “*La Fantasia*” от 15.01.1867 г., излизащ в Триест, за българите също се казва, че носят дълги мустаци и дълга опашка под калпак от овча кожа.

В изследването си на прическата в Македония Анита Кумитска (2010 г.) отбелязва, че в сборника на братя Миладинови „Български народни песни”, издаден в Загреб през 1861 г., мъжката прическа *перчин* се споменава в 13 песни.

Изследвайки Пиринския край, М. Велева пише, че „... в отделни села се пазят спомени за прическа с „перчин” – сноп коса от темето, оставяна дълга сред ниско остриганата коса наоколо, сплетена в сплитка, която се спуска назад или се свива под калпака” /Велева 1980: 309/.

Георче Петров, разделяйки населението на Македония на четири основни групи въз основа на географското положение, говора и носията, пише за втората група, обитаваща района на Гевгелийско, Воденско, Кайлярско, Костурско, Ресенско и Прилепско: „жителите на тези села обичат да оставят отзад „перче”, когато полянците обикновено бръснат главите си, като оставят на темето си една кубчинка от косми”. /Петров 1896: 718/.

Ефрем Каранов при обиколката си в Тетовско, изтъква: „Мъжете си бръснат главите, като оставят „перчин” /Каранов 1891: 292-294/.

При посещението си в Петрич в края на XIX в. В. Кънчов отбелязва „... главите им бяха повечето обръснати и на темето стоеше „перчин”, хубаво зарешен /Кънчов 1970: 123/.

При обиколката си из вилаетите Ат. Шопов пише за посещението си в с. Просечен, Драмско и наблюденията си в местния черковен храм: „...църквата бе пълна с мъже, главите на певчето от тях бяха бръснати; на върха обикновено стърчаха грижливо разрешени чомбаси, у някои и сплетени...” /Шопов 1893: 67/.

Големият български народовед Д. Маринов пише: „...някога мъжете обезателно са си бръснели главите и са оставяли на върха на темето „перчин”, който са плели както женските коси с алени конци. Тоя перчин никога не е рязан, но оставян е бил да расте толкова, колкото може да порасте косата на човека... и висял надолу както у жените „коцаци”. Онзи момък или мъж, който имал най-дълъг перчин, считал се е за най-юначен.” /Маринов 1892:189/.

Ресането, сплитането и чистенето от паразити („пощене”, „приобиждане”) на *перчина* според народната вяра се счита за женско задължение – на

майката, съпругата, сестрата, любимата. Сплитането е като при женската коса, от три снопа, в плитка, плетени отвън навътре. Най-разпространен е *перчинът* от една плитка. Има данни от някои райони на страната, които сочат за оформянето на две плитки. Заслужава внимание и сведението за простонародни ктиторски портрети от храма „Св. Никола“ в същия район от 30-те години на XX в., където каменните изображения на двамата ктитори Ангел и Богдан ги представят с традиционни народни носии и с прическа „от по две плетенки“ /**Радованович** 1928: 102/.

За повече от една сплитка при мъжете споменава и Павлович в Малешевската област: „... старите бричели главата отзад, оставяйки напред т. нар. „ручими“ – плитки, които свивали под капата“ /**Павлович** 1929: 168/.

Традицията за сплитане на косата в повече от една сплитка се среща и в други краища на българското етническо землище. Така например за Софийско М. Велева отбелязва, че „в някои софийски села (Гълъбовци) прическата „чомбас“ е доста усложнена. „Чомбасът“ се прави от девет сплитки от началото на темето и събрани под тила в една обща сплитка, която се оставя да виси на гърба. Сплитката при възможност в края се украсява с везнизани мъниста и „цале“ (паричка)“ /**Велева** 1993: 98/.

Много задълбочено изследване на *чембаса* у нас е направил видният ни етнолог Райко Сефтерски, озаглавено „Принос към проучването на „перчема“ или „чомбаса“ у старите българи“, в което обстойно разглежда обичая и отражението му в народното творчество:

„При българите чембасът, наричан още кика (стблг. Кыка – коса), се е срещал от V-ти век (може би и по-рано) почти до края на XIX-ти век. Подобна мъжка прическа, съдържаща три дълги плитки, е използвана от възрастните мъже в чирпанските села до 1878 г. Тази прическа и това название е използвано от мъжете в Предбалканските селища до около 1870 г. Например еленският учител-реформатор от 40-те години на XIX-ти век Юрдан Ненов пише: „Тук за пръв път в град Елена... принудих учениците да си стрижат главите, защото до сега се бръснеха, като оставяха на върха кика, перчем или чомбас.“

Тъй като отрязването на *чембасите* на учениците станало без знанието и съгласието на родителите, на другия ден последвала бурна и гневна реакция от страна на родителите към учителя, който бил заплашен с линчуване.

Чембасът – тази характерна мъжка прическа, е намерила отражение в значителен брой старинни народни песни, свързани с тръгване на път, сватба, погребение и пр. Отрязването на *перчема* на мъжа е било „табу“, за което ще стане дума и по-нататък, и тежко преживяване при такива случаи за майките на децата. Д. Маринов пише: „Онзи момък или мъж, който имал най-дълъг перчин, считали за най-юначен“. Може би с някакво поверие е била свързана народната практика при изпращане ерген на път неговият *перчем* да бъде сресан от сестра му.

В стара народна песен от с. Грамада, Видинско, се казва следното:

„Стоян си завера улови, разхвърля бели премени, баща му конче седлае, майка му меси бели леп, сестра му реши рус перчин.“

Подобен момент съдържа народна песен от Панагюрско:

„Два му братя кон седлajat, две му снахи ручок готвят, две му сестри перчик решат.“

Н. Хайтов е публикувал интересна песен от с. Яврово, Пловдивско, в която също се говори, че сестрата реши *перчема* на брат си:

„Петър ми сбира търнува, братче му чизми надява, баща му конче подпряга, сестра му чумбаз решеше.“

Николай Хайтов дава и друго сведение – за легендарния хайдутин Ангел войвода, защитник на българите в Родоп планина: че бръснал главата си, като оставял характерната плетка.

В песента „Груица и Марко погубват Момчила“, от Самоковския край, се изтъква следното:

Момчил си е сватба направил,
па се качи на високи чардак,
па на Вида у скуто паднал,
бела Вида чембасо му реши. (18).

Ще посочим и два примера от Софийско:

Дане бане, мили брайно,
ти зе това грижа немай,
ще уплета два чамбаса,
ще облеча машко рухо. (19).

Не бръсни се три месеца,
та разпуши руса коса,
руса коса до рамена. (20).

В народна песен от Демирхисарско се споменава за сребърен *чомбас*:

Единия е със сребарън чомбас,
втория е с позлатени ръки.

В песен от сборника на Стефан Веркович девойката Марга, която избягва от къщи и отива „чобан да биде“, се обръща към бръснаря:

На бербер си Марга зборуваше:

Ой ти, бербере,
ой ти, брате мой,
обричи ми руса коса,
остави ми длуга чумба.

Съществуващият у българите обред “стрижба”, “настригване” и “наплитане” е разбира се свързан с прическата *перчем* или *чомбас*. Според обилния материал, събран от А. П. Стоилов в различни краища на България, обичаят е общоизвестен, но при изпълнението му се срещат различия, както по отношение на възрастта на момчето от 1 до 7-годишна възраст, така и по отношение на някои обредни моменти. В едни случаи обичаят има повече външна изява и е повод за семейно тържество и веселие, докато в други случаи са налице известни обредни тайнства, свързани с бъдещето и юначността на момчето. За произхода на обичая Л. Милетич и А. П. Стоилов смятат, че той няма християнско-църковно начало и не е свързан с католическото второ кръщение – *conformatio*.

Възрастта на момчето при настригването в отделните райони е доста различна. В Свищовско това става на 1 година; в Разградско, Видинско, Ломско, Софийско, Кюстендилско, Пиротско и Дебърско – на 3-годишна възраст; в Панагюрско, Горноджумайско (Благоевградско) и Мериховско (Битолско) – на 7-годишна възраст, както и в Източна Тракия. В самия обичай заслужават внимание редица моменти, които показват култовия му характер, а именно: настригват се три, четири, седем или осем места от косата на момчето; настригването става от кръстника или от неговия заместник, който ще венчава момчето; настригването става задължително на пълен месец в неделя; извършва се с нови ножици, които след това се подаряват на момчето; отрязаната коса слагат в кратуна, пълна с вино, и дават на момчето да пие, а с останалото умиват лицето на детето. Обичаят завършва с гощавка и даряване.

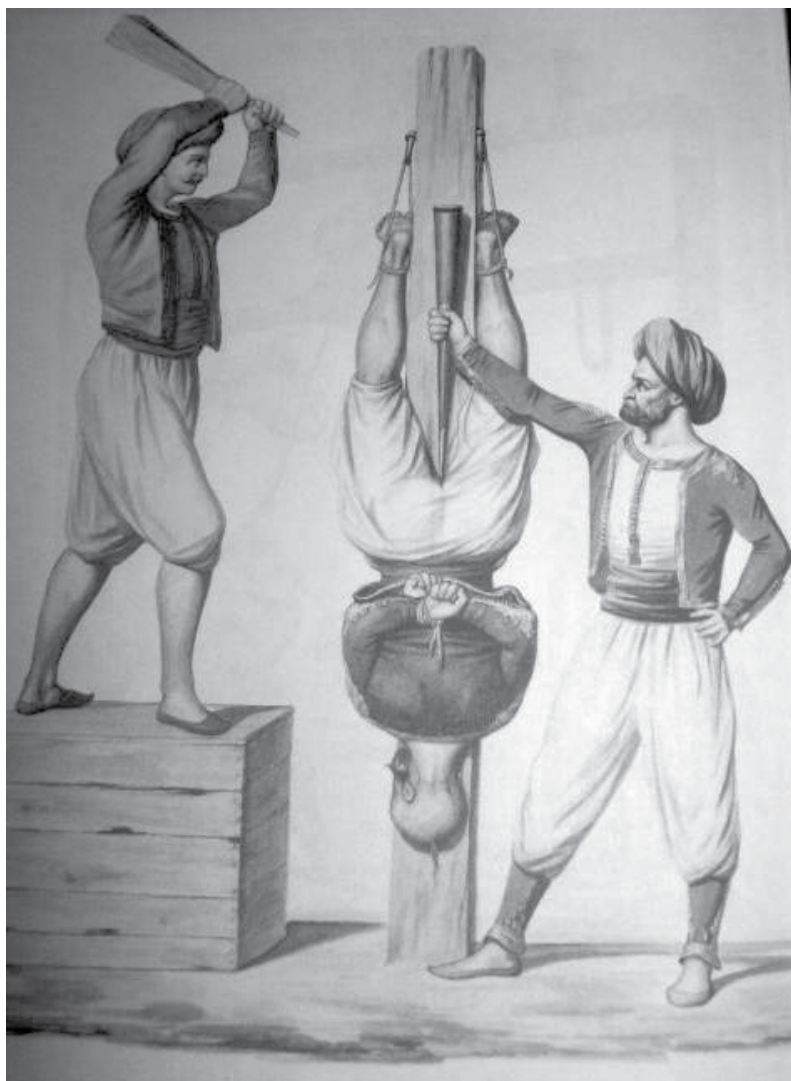
Най-цялостно описание на обичая в Източна България е дал Атанас Шопов: “Чомбас се оставя на седем години и се извършва тържествено. Него ден е бил празник в семейството. Берберинът дохождал привечер в къщата, дето щяло да се оставя чомбасчето. Тук присъствали и роднини на семейството. След обръсването на сичката глава, освен върха – чомбасчето, наоколо се връзвали червени конци със стари пари и жълтичка. Космите от бръсненето внимателно събирали и хвърляли в реката. Берберинът дарявали с кърпа, а детето с червени папуци и жълто кавадче.”

Обичая “наплитанье” у шопите Любомир Милетич е описал по следния начин: “У шопите същият обичай е запазен под името “наплитанье” и се извършва над мъжките деца, кога навършат три години.”

Различни пътеписци и художници, които посещавали българските земи през османското владичество, са документирали тези прически, в свои рисунки и гравюри, като например през 1586 г. са отразили екзекуции на разбунтували се българи (прил. 11 а, б).

Приложение 11 а. Турци провисват на ченгел българи. Рисунка от 1586 година, създадена от австрийски пътешественик. Днес се пази в Австрийската национална библиотека във Виена.

Приложение 11 б. Гравюра от неизвестен автор. Френска национална библиотека – Париж.

Егор Южаков е публикувал през 1860 г. статия, която е плод на неговите непосредствени впечатления и контакти с българското население в Кукуш и Дойран. Тези градове Южаков посетил в края на 1858 и началото на 1859 г. като представител на Славянския комитет в Москва.

„И самият българин по дрехите трудно се различава от турчина, облеклото му е прилично на турското: същите шалвари, сетре, чорапи, обувки, фес или чалма. С една дума: което носят турците, носят и българите. По-скоро българинът от турчина може да се различи по лицето. Всички българи си бръснат

брадите, оставят си мустаци, а при турците – само военните. Българите като си бръснат главата, оставят плитка на темето, по обичая на предците – като знак за благородство.” /Егор Южаков. Месяц в Болгарии. – Современник, 1860, т. 84, №11, с. 193-220/.

В различни рисунки на български зографи са изобразявани характерните прически. Захари Зограф, при изписването през 1849 г. на стенописите в Преображенския манастир край Велико Търново, е нарисувал композицията „Страшния съд” на която са изобразени две жени-магьосници и мъж-бакалин. Едната жена му подава паница вероятно с вино, а другата го е хванала здраво за дългия *перчем* (прил. 12).

Приложение 12. Композиция „Страшният съд”, дело на Захари Зограф през 1849 г.

Иван Т. Иванов коментира иконата от гр. Просек, Македония, като отбелязва два особени момента:

1. Наличие на изкуствена черепна деформация, което е прикрито от гравьора чрез накланяне на главата напред.
2. Втората характерна особеност на иконата е наличието на прическа „чембас“, носена от светеца (**прил. 13**).

Приложение 13. Стеатитна икона на Свети Йоан Теолог от местността „Манастир“, гр. Просек (Демир Капия, Република Македония). Снимка на оригинала, направена от автора при посещение в Историческия музей на гр. Скопие, 20 септември 2008 г.

На стенопис в църквата на с. Станичене, сега в Сърбия, детето е с характерната за българите прическа *чумбас* или *чембас* (**прил. 14**). Храмът е посветен на Св. Никола и е погребално място на една българска аристократична фамилия от началото на управлението на българския цар Йоан Александър (XIV в.).

Представеният детайл е от влизането на Христос в Йерусалим, когато едно от децата си постила дрехата пред него. Обикновено образните прототипи, които са ползвани от средновековните зографи са модели от местното население.

Приложение 14. Детайл от стенописа в черквата на с. Станичене.

На картината „Селско хоро от Самоковска околия“ (1892 г.) на живописеца Никола Образописов се виждат под калпаците на танцуващите мъже характерните *кичури-чембаси* (прил. 15).

Приложение 15. Фрагмент от масленото платно на Никола Образописов от 1892 г. „Селско хоро от Самоковска околия“.

Тази прическа е била твърде характерна за българите, дори сред живущите в Цариград (Истанбул). Това е отразено от Николай Павлович в неговата картина с маслени бои, озаглавена „Паметник за освобождението на

Българската църква от Гръцката вселенска патриаршия” от 1865 г., литографирана през 1872 г. във Виена (**прил. 16 а, б, в**). Тази традиция, идваща от дълбините на вековете, явно е била толкова силна, че е устояла на гръцкото духовенство и на неговите опити да гърцизира българите, като българското етно-културно наследство да бъде фалшифицирано и обявено за ”елинско”. Впрочем, свидетели на това сме и днес.

Приложения 16 а, б, в.

Любомир Милетич дава едно интересно и изключително важно сведение за носенето на прическата *перчем* от мъжкото население както по селата, така и в градовете: „Видяхме, че у северните павликяни (Свищовско) перчемите били много на чест и че дори и ден-днешен има двама в Лъжене, които носят перчем. Мъжете павликяни и по селата, и в Пловдив до Освобождението на България ходели с перчем на главата. Когато дошли русите, застанали пред вратата на черквата и им рязали перчемите. Същото правели и когато срещнали някого с перчем.”

В една своя дописка Сатурино Хименес, кореспондент на няколко европейски вестника по време на Руско-турската война през 1877-1878 г., разказва за обичая на българите от Искърското поле между София и Ниш да си бръснат главите, като оставят да виси дълга плитка от темето.

Щом се настанила в София, руската военна полиция забранила да се носят плитки. Но шопите просто ги скрили под огромните си калпаци. Веднъж журналистът бил свидетел как в един препълнен със селяни хан двама сержанти с големи ножици насила отрязали всички плитки. „За местните българи това беше траурен ден...“, отбелязва Хименес.

Това поставя въпроса защо толкова целенасочено и методично са действали руските „освободителни“ сили, за да премахнат носенето на чембаса при българите и кой е разпоредил това да се случи?

Явно е нямало как да обяснят на казаците, носещи същите плитки, откъде идва традицията у българите. Това би объркало тезата на панславизма, умело пробутана от гръцкото духовенство на Екатерина, императрицата на Русия.

По този въпрос мълчи българската историческа наука мълчи.

За съжаление началото на премахването на обичая носене на чембас става и под въздействие на криворазбраната идея за „европеизация“ на българите през Възраждането. Българските учители смятали тази мода за „грозна“, „татарска“, едва ли не просташка, за проява на лош вкус, несъвместим с „европейската мода“, което си е чиста проба нихилизъм, породен и от гръцката пропаганда за българите като варвари. Както е известно, през периода на Българското възраждане се появяват първите манипулации относно етническия произход на българите. Някои чужди автори прокарват идеята, че аспаруховите българи са татаро-монголи по произход и е разбираемо, че в желанието си за разграничаване от татарите, недостатъчно информираните българи са рязали своите чембаси, за да бъдат „по-европейци“.

Първ оборил тази лъжа Георги Стойков Раковски, който доказал, че българите са стар европейски местен балкански народ, че българите носят тази прическа от хилядолетия и всичко си идва на мястото. Но Раковски и до днес е отричан и осмиван от казионните историци като „патриот-романтик“.¹

¹ Доколко са „прави“ в своето мнение критиците на Раковски, че „...използва методи, които формално се родят със сравнителния и историческия, но в действителност не са повече от романтични съпоставки (!?), почиващи не на историко-културни закономерности, на езикови закони и норми, а на догадки и чист патриотизъм.“ (стр. 492, том 4 – Раковски избрани съчинения), ще дадем пример-съпоставка от изследването на Екатерина Димитрова (Сп. „Ави-тохол“ бр. 17, 2002 г., стр. 24-25). В своите изследвания, откривайки българска следа в древните цивилизации на Шумер и връзката между българския език и санскрит „...Раковски прави панорамна рамка на резултата си, цитирайки класици като Диодор и Херодот. Но не спира дотук, а отива отвъд гръко-римския ареал и визира Ведическата класика на санскрит и „Зент Авеста“. Той цитира патриарха на европейската индология, германския учен Макс Мюлер относно произхода на думата Зен от санскрит (стр. 203). Това детайлно познаване на Макс Мюлер от Раковски има своята пасивна пост-модернистична ирония, произтичаща от твърдението на неговите критици, че Макс Мюлер е „английски“ филолог (стр. 620). В заключението си за значението на топонима Багдад (даден от Бога), което е аналогично със санскрит (свещено сътворен), Раковски вижда остатъци от българска следа, което за вчерашните критици-модернисти е „чист патриотизъм“, но за днешните пост-модернисти е научен факт, след последните открития за потопа в Черно море и разселването на местното балканско население на изток. Това е пилотна формула за новия пост-модернистичен прочит на Раковски! Аналогичен пример във Ведическата парадигма е твърдението на Б. Г. Сидарт, че „Риг-Веда“ може да се разбере само ако се отнесе към периода 8000 г. пр.Хр., което, както казва самия автор във „Небесния ключ към Ведите“, винаги е изглеждало напълно „абсурдно“. Въпреки това той е бил убеден без никакви факти и доказателства, че Ведическата цивилизация се простира до този период. След години на съмнение в научността на теорията, тя получава своето потвърждение благодарение на направените археологически открития в Анатолия (Невали Чори в днешна югоизточна Турция). Нещо повече, наивността и научността си разменят местата, докато археолозите-академици идентифицират намерената там най-стара в света скулптура на мъж с обръсната глава и плитка (на старобългарски чембас), като „...божество с обръсната глава и прикачена към нея змия“, то за „наивиста“ Ситард е повече от ясно, че става въпрос за глава на Ведически жрец, с характерната за него плитка. Към това ние ще добавим, че този образ е непосредствено свързан и с древния облик на българите, едно актуално доказателство както за постулата на Раковски за наличие на българска следа в ареала, така и за нашите твърдения за обща класика на Ведическата цивилизация. Ключово в тази Ведическа класика е именно интуитивното начало, като условие за автентичност на всяко докосване до нея. То е изведено от концептуалното ниво, обозначено като „шрути“ (санкр.) – „проникновение“, „откровение“ и липсата му обезценява всеки познавателен модел.“

За съжаление наложената от професор Васил Златарски славяно-тюрк-ска теория до ден днешен обърква много българи и не случайно за *чембаса* не се споменава в учебниците по история.

В нашето съвремие обаче излязоха нови факти за древната същност на българите. Стана ясно, че *чембасът* е етно-културна особеност на древните *белазки* (неправилно наричани от елините *пеласги*). Публикуваните данни от ДНК-анализи недвусмислено сочат, че българите са местен (автохтонен) народ, носещ гени отпреди 8000 години. Това пък кореспондира с природните катаклизми в района на Черно море (т.нар. Потоп), след който е възможно, при последвалите вълни от преселения на европеидното Балканско население, тази прическа да се е разпространила на юг – в Шумер и Египет, и на Изток – чак до Китай. Фактът, че тази прическа е типична в Европа само за българите и тя повсеместно е присъствала в бита на българите по всички краища на Мизия, Тракия и Македония, преживяла е езическите времена, християнизацията, вековните опити за гърцизация и Османското владичество, показва нейните дълбоки исторически и културни корени. Това говори за историческа приемственост на ниво бит и култура у българите от древността та чак до началото на XX век. Заедно със стотиците други наши достижения, този вид прическа с право може да се прибави към българското културно наследство и приносите на българите за европейската цивилизация. Тя е доказателство, че българите са потомци на най-древната протокултура в света отпреди 8000 години.

В заключение бих припомнил една стара китайска мъдрост: „В Китай чужденецът гледа на всичко с широко отворени очи, но вижда само онова, което знае“.

Дали ще се замислят у нас учените историци и археолози над това какво изобщо виждат в българската древност или ще продължат да страдат от някаква особена форма на „академична“ катаракта или слепота?

ЛИТЕРАТУРА:

1. Извори за българската история. С., Изд. „Отечество“, 1994.
2. **Ал. Милев, Цв. Лазова и В. Попова.** Извори за история на Тракия и на траките. Том 1, Институт по тракология.
3. **Анани Стойнев.** Светогледът на прабългарите. С., БАН, 1981.
4. Атлас Тибетской медицины. Москва, Изд. „Галарт“, 1994, с. 265.
5. **Е. Мачерет, И. Смосьок.** Руководство по рефлексотерапии. Киев, Вища школа Головное издательство, 1981.
6. „Шопите идват“ – в. Седмичен труд, бр. 34 / 24.08.2011, с. 25.
7. **Райко Сефтерски.** Принос към проучването на „перchema“ или „чомбаса“ у старите българи. – Сборник „Ави-тохол“. Том 2, 2006, с. 206-208.

8. **Д-р Владимир Христов.** Езотеризъм и лечителство на древните българи. – Сборник „Ави-тохол”. Том 1, 2005.
9. **Георги Сотиров.** Убийството на Юстиниановата самоличност. LYNN, 1974.
10. **М. Велева.** Облекло. – В: Софийски край. Етнографски и езикови проучвания. С., 1993, с. 80-140.
11. **Йордан Вълчев.** Две изречения на Исус Христос. С., 1998.
12. **Е. Каранов.** Материали по етнографията на някои местности в Северна Македония, които са смежани с България и Сърбия. – В: СБНУ, 4, 1891, с. 291-294.
13. **В. Кънчов.** Избрани произведения. Том 1. С., 1970.
14. **А. П. Стоилов.** Стрижба. Фолклорна студия. – В: Български преглед, 5, 1900, с. 73-86.
15. **Геза Фехер.** Мадарският конник. Погребални обичаи на прабългарите. – В: ИНЕМ, VI, 1926, с. 81-106.
16. **А. Шопов.** Из живота и положението на българите във вилаетите. Пловдив, 1892.
17. **Иван Танев Иванов.** Върху датирането и стилистичните особености на старинна българска икона на св. Йоан Богослов, намерена в гр. Демир Капия, република Македония. – В: Юбилеен сборник на доклади и научни съобщения от II Национална научна конференция “От регионалното към националното” на Историческия музей в гр. Полски Тръмбеш, посветен на 70-годишнината на чл.-кор. проф. д-мн Йордан Йорданов. 7. IX. 2008, съставител ст. н. с. д-р Христо Харитонов. С., Акад. изд. “Проф. М. Дринов”, с. 168-179.
18. **Екатерина Димитрова.** Неоромантични размишления или постмодернистичен прочит на Раковски. – списание „Ави-тохол”, кн. 17, 2002, с. 24-25.
19. **Егор Южаков.** Месяц в Болгарии. – Современник, 1860, т. 84, №11, с. 193-220.